

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

भू. प्रवास.

संग्रहालय क्रमांक

३९

~~१११~~

लेखक वासुदेव मोरेखर

पोलंदार.

पुस्तकाचे नांव भूगोलवर्णन

भाग ४ था

सन

१९८९

३९

सं. क्र.

भूगोल वर्णन

भाग ४ था

(भू प्रवास)

स. ग्रं. सं. ठाणे

य श्री-प्रकाश

नं. १११

१८९९-१९००

आणा.

योगी पुस्तकमाला.

भूगोलवर्णन.

भाग ४.

आफ्रिका, अमेरिका व ओशिया-
निया ह्यांचें संक्षिप्त वर्णन.

(मराठी व इंग्रजी ३ री ह्या इयत्तांकरितां.)

सुधारून वाढविलेली आवृत्ति पांचवी.

[ही पुस्तक वासुदेव मोरेश्वर पोतदार, कांदेवाडी,
मुंबई, यांजकडे व रामवाडीच्या नाक्यावर त्यांचे
पुस्तकांचे दुकानीं विकत मिळतील.]

सन १८८९

(या पुस्तकावद्दल सर्व हक्क मालकानें राखिले आहेत.)

अनुक्रमणिका.

विषय.

पृष्ठ.

विषय.

आफ्रिका.

मर्यादा.	१
राजकीय विभाग अथवा देश.	१
बेटें.	३
भूशिरें व संयोगीभूमि.	३
आखातें.	३
उपसागर.	४
समुद्र व सामुद्रधुनिया.	४
पर्वत.	४
सरोवरें.	४
नद्या व त्यांवरील शहरें.	४
व्यापाराचे जिन्नस.	५
धर्म व राज्यरीति.	६
आफ्रिकेंतील मुख्य मुख्य शहरें.	६

उत्तर अमेरिका.

मर्यादा.	७
राजकीय विभाग अथवा देश	७
बेटें.	८
द्वीपकल्पें.	८
संयोगीभूमि.	८
भूशिरें.	८
आखातें व उपसागर.	९
सामुद्रधुनिया व समुद्र.	९
पर्वत.	९
नद्या व त्यांवरील शहरें. ...	१०
सरोवरें.	११

धर्म व राज्यरीति.
व्यापाराचे जिन्नस.
उत्तर अमेरिकेंतील मुख्य मुख्य शहरें.

दक्षिण अमेरिका.

मर्यादा.
राजकीय विभाग.
बेटें.
संयोगीभूमि.
भूशिरें.
समुद्र, आखातें व उपसागर.	...
सामुद्रधुनिया.
पर्वत.
नद्या.
सरोवरें.

दक्षिण अमेरिकेंतील मोठ- मोठी शहरें.
धर्म व राज्यरीति.
व्यापाराचे जिन्नस.

ओशियानिया.

मलायाशिया.
आख्हेलेशिया.
मैक्रोनेशिया.
पोलिनीशिया.
भूगोलसंबंधी लक्षांत ठेवण्या- जोगी व हित्ती.
पृथ्वीवरील वृत्तें, कटिबंध वगैरे	...

मुंबईत "निर्णयसागर" छापखान्यांत छापिलें.

...ant Hari Yethkar a
 ... Middle school.
 Thana

आफ्रिका, अमेरिका व ओशियानिया ह्यांचें संक्षिप्त वर्णन.

आफ्रिका.

मर्यादा.—उत्तरेस, भूमध्यसमुद्र; पश्चिमेस, अट्लान्टिक् महासा-
 गर; दक्षिणेस, दक्षिण महासागर; आणि पूर्वेस, हिंदीमहासागर, तां-
 डा समुद्र व सुएझचा कालवा, अरबस्तान इ०.

क्षेत्रफळ व लोकसंख्या.—क्षेत्रफळ सुमारे १,१५,५६,०००
 चौरस मैल व लोकसंख्या सुमारे १८,८०,००,००० आहे. आफ्रि-
 कातील लोक बहुधा मुसलमान, इस्पाएल, ख्रिस्ती, सिद्दी व काचित
 हिंदाई, अरब वगैरे जातीचे आहेत.

राजकीय विभाग.—आफ्रिकेंत लहान लहान राज्ये पुष्कळ आ-
 त. ह्याकरितां मुख्य विभाग पांच केले आहेत ते व त्यांचे पोट-
 विभाग येणेंप्रमाणें:—

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें.
१ उत्तर आफ्रिका.		
१ ईजिप्त.	केरो.	नाईल नदीवर.
२ अविशीनिया.	गोंदार.	डेविया सरोवरावर.
३ बॉबरी संस्थानें.	२ री टीप पहा.	

१ ह्यांत खुद्द ईजिप्त, न्यूबिया (राज० खारटम), काडोफान
 राज० खारटम) आणि नाईल नदीचे काठावरील गोंदोकोरोपर्य-
 चा प्रदेश हे मोडतात.

२ हीं त्रिपोली (राज० त्रिपोली), ट्यूनिस् (राज० ट्यूनिस्),
 अल्जीरिया (राज० अल्जीयर्स) व मोरोक्को (राज० मोरोक्को) अशीं
 आहेत. त्रिपोली संस्थानांत त्रिपोली व बार्का हे प्रांत आणि
 लब्रंटांतील फेजानचा सुपीक प्रदेश हे आहेत.

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें
२ पश्चिम आफ्रिका.		
✓ १ सेनिगांबिया.	बाथर्स्ट.	ग्यांबिया नदीवर.
✓ २ अपर (वरचा) गिनी.	केप कोस्ट कॅसल.	गिनीच्या किनाऱ्यावर.
✓ ३ लोअर (खाली) गिनी.	सेंट् साल्वादोर.	कांगो नदीवर.
४ हांटेटाट लोकांचा } देश.	वारमेन इ०.	स्वाकोप नदीवर.
३ दक्षिण आफ्रिका.		
✓ १ केप कॉलनी.	केप टॉन्.	टेबल बेवर.
२ काफरारिया.	बटरवर्थ.	दक्षिण किनाऱ्यावर.
✓ ३ नाताल (नेटल्.)	पिटर मारित्सवर्ग.	"
४ जूल् लँड (जूल् } लोकांचा देश.) }	"	"
✓ ५ आरेंज रिव्हर फ्री- स्टेट (आरेंज नदीचे कांठावरील स्वसत्ता- क संस्थान.)	ब्लूमफोन्तान.	आरेंज नदीवर.
६ त्रान्सवाल देश.	प्रिटोरिया.	"
७ त्रिकाल्यांड वेस्ट.	किंबरले.	...
४ पूर्व आफ्रिका.		
१ सोफाला.	सोफाला.	पूर्व किनाऱ्यावर.
२ मोझांबिक.	मोझांबिक.	"
✓ ३ जांजिवार.	जांजिवार.	"
४ सोमाला लोकां- चा देश.	"	...
५ गालास लोकां- चा देश.	"	...
५ मध्य आफ्रिका.		
✓ १ सहाराचें मोठें मैदान.	आगाडेझ.	...

• १ हे देश अगदीं रानटी स्थितीत आहेत.

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें.
२ सौदन उर्फ नि- ग्रीशीया.	टिबकट्टु इ०.	नायजर नदीवर.
३ मोठ्या सरोवरा- चा देश.		
४ दक्षिणेकडील म- ध्य आफ्रिका.		

वेट्टे.—अट्लान्टिक् महासागरांत, पश्चिम किनाऱ्यावर मदिरा, केप व अझोर्स (पोर्तुगालचे ताब्यांत) व कानेरी (स्पेनचे ताब्यांत); नीचे आखातांत फरन्यान्डोपो व आनाबोन (स्पेनच्या ताब्यांत); न्सेस् आयलंड् व सेंट् थामस् (पोर्तुगालचे ताब्यांत); असेन्शन सेंट् हेलेना (इंग्लिशांचे ताब्यांत); हिंदीमहासागरांत, पूर्व किनाऱ्यावर जांजीवार, मादागास्कर (राज० तानानारिवो) व कोमारो हीं तद्देशीय राजांचे ताब्यांत); बुर्बोन् (फ्रेंचांचे ताब्यांत); मॉरि- (राज० पोर्ट लुई) व सिचिलिस् (हीं इंग्लिशांचे ताब्यांत); सोकोट्रा (मुसलमान राजाचे ताब्यांत) हीं आहेत.

भूशिरें व संयोगीभूमि.—उत्तर किनाऱ्यावर, केप बॉन् व केप र्टल्; पश्चिम किनाऱ्यावर, केप ब्ल्यांको व केप वर्ड; वरच्या गिनीच्या दक्षिणेस, पाल्मास् व फोर्मासा; खालच्या गिनीच्या दक्षिणेस, लोपेझ व निग्रो; केप कालनीच्या दक्षिणेस, केप ऑफ् होप व अघलास्; पूर्व किनाऱ्यावर ग्वार्डोफुई. सुएझची संयो- गिनी (हल्लीं कालवा केलेला आहे) आफ्रिका व एशिया ह्या दोन भागांस जोडते.

आखातें.—उत्तरेस, सिद्राचें आखात व केक्सचें आखात; व प- गिनीचें आखात. ✓ 51500 2 1/2 1/2

१ सौदनचे दक्षिणेस एक मोठें मैदान आहे. हें मैदान व जांजि- ह्यांच्या मधील प्रदेशांत कांहीं मोठीं सरोवरां आहेत. ह्यावरून नांव पडलें.

२ ह्याचा शोध थोडे वर्षांपूर्वी लाविला. हा मोठ्या सरोवरांच्या शाखाच्या दक्षिणेस व ऑरेंज नदीच्या उत्तरेस आहे.

उपसागर.—दक्षिणेस, साल्दाहाना वे, टेबल वे, फॉल्स वे; व पूर्वेस, डेलागोआ वे.

समुद्र व सामुद्रधुन्या.—भूमध्यसमुद्र, आफ्रिका व युरोप ह्यांच्यामध्ये; तांबडा समुद्र, आफ्रिका व अरबस्तान ह्यांच्यामध्ये; जिब्राल्टरची सामुद्रधुनी, मोरोक्को व स्पेन ह्यांच्यामध्ये; बाबेलमांडेवची सामुद्रधुनी, आफ्रिका व अरबस्तान ह्यांच्यामध्ये; व मोझांबिकची खाडी, मोझांबिक व मादागास्कर ह्यांच्यामध्ये.

पर्वत—(१) अटलास पर्वतांची ओळ.—भूमध्यसमुद्र व सागरा ह्यांच्यामध्ये आहे. यांत मिल्ट्सिन् नांवाचा पर्वत मोरोक्कोमध्ये आहे.

(२) मध्य पर्वतांची ओळ.—वरचा गिनी व सौडन ह्यांच्यामध्ये आहे. हींत सौडन व वरचा गिनी ह्यांच्यामध्ये कांगू पर्वत व सरोवराच्या उगमाजवळ अलॅन्टिका पर्वत; असे दोन पर्वत आहेत.

(३) नैर्ऋत्येकडील पर्वतांची ओळ.—वाइट ऑफ् वाफरापासून केप कॉलनीपर्यंत पसरली आहे. हींत कामरून पर्वत फरनेन्पोच्या समोर आहे.

(४) आग्नेयेकडील पर्वतांची ओळ.—केप ऑफ् गुडहोपपासून केप ग्वार्डाफुईपर्यंत पसरली आहे. हींत कंपासवर्ग पर्वत, केप कॉर्नीत; डॅकन्सवर्ग, नेटलमध्ये; व किलिमांजिरो, विहक्टोरिया नियांझा सरोवराचे पूर्वेस; असे तीन पर्वत आहेत.

(५) ईशान्येकडील पर्वतांची ओळ.—केप ग्वार्डाफुईपासून सुएझच्या संयोगीभूमीपर्यंत पसरली आहे. हींत रासडेथ्रिन् नांवाचा पर्वत अबिसीनियामध्ये आहे.

ह्यांशिवाय लुपाटा पर्वत, मोझांबिकचे पश्चिमेस आहे; न्यूहेल्ड पर्वत, केप कॉर्नीत आहे; व टेनरिफ्, कानेरी बेटांत आहे.

सरोवरे.—चॅड, निग्रीशियांत; डेबिया, अबिसीनियांत; विहक्टोरिया नियांझा व आल्बर्ट नियांझा, भूमध्यरेषेवर; ट्यांगानिका, व्यांग्वेलो, लेक ल्यांजी, अलेंगा, व मोएरे कांगो नदीवर; निआसा, शिर्वा व डिलोलो, झांबिझी नदीवर (मोझांबिकमध्ये) आहेत.

नद्या.—नाईल नदी विहक्टोरिया नियांझा सरोवरांतून निघते;

व युगंडा, बारी, न्युबिया व ईजिप्त ह्या देशांतून उत्तरेस वहात जाऊन भूमध्यसमुद्रास मिळते. तिला डावीकडून बहरल, घाझल व उजवीकडून सोबट, व्ल्यू नाईल व अटबारा ह्या नद्या मिळतात. हिच्या कांठीं अलेक्झांड्रिया, कैरो, खारटम, गोंडार, अॅन्टलो इ० शहरें आहेत.

सेनिगाल, रिओब्रांडि व ग्यांबिया.—ह्या सेनिग्यांबियांतून पश्चिमेस वहात जाऊन अट्लान्टिक् महासागरास मिळतात. सेनिगालच्या कांठीं फोर्ट् सेंट् लुई व ग्यांबियाचे कांठीं बाथस्ट हीं शहरें आहेत. जोलिबा उर्फ नायजर ही सौडन मधून वहात जाऊन वाइट् आफ् बेनिनला मिळते. हिच्या कांठीं शहरें बारा, बौसा, टिंबकट्ट, सेगो, फंडा, सोकोटो इ० आहेत. कांगो, लोअर गिनींतून वहात जाऊन अट्लान्टिक् महासागरास मिळते. हिच्या कांठीं सेंट् साल्वादोर नांवाचे मोठें शहर आहे.

आरेंज ऊर्फ ग्यारिप.—क्रेप कॉलनीच्या उत्तरेकडून वहात जाऊन आट्लान्टिक् महासागरास मिळते. हिच्या कांठीं व्लूमफोन्टीन्, फिलिपोलिस्, प्रीटोरिया, पॉटचेफ्स्ट्रॉम इ० शहरें आहेत.

झांबिझी.—ही नदी डिलोलो सरोवरांतून निघून हिंदीमहासागरास मिळते. हिच्या कांठीं किलिमाने, टेटी, शेशेकि इ० शहरें आहेत.

व्यापाराचे जिन्नस.—ईजिप्त देशांतून मुख्यत्वेकरून धान्य, तंबाखू व कापूस; अबिसीनियांतून धान्य, बुंद, कापूस इ०; बार्बरी संस्थानांतून घोडे, फळें, धान्य, तंबाखू, कमावलेलीं कातडीं, मीठ, तांबें, रुपें, इ०; गिनी व सेनिग्यांबिया यांतून सोन्याची माती, हस्तिदंत, शाहामृगांचीं पिसें, खोबरेल, लांकूड, कवचीचीं फळें, कातडीं, मद्य, मेण, डीक, कांसवांच्या पाठी, तांदूळ, कापूस इ०; दक्षिण आफ्रिकेंतून लेंकर, बुंद, शाहामृगांचीं पिसें, कातडीं, मद्य, साखर, हस्तिदंत इ०; पूर्व आफ्रिकेंतून सोनें, हस्तिदंत व गुलामांचा व्यापार इ०; हे जिन्नस परमुलूखास जातात. शिवाय नेटल, आरेंज रिव्हर फ्रीस्टेट् व

१ हा व्यापार पूर्व किनाऱ्यावर फार मोठा चालतो. परंतु तो बंद करण्याविषयीं झांजिबारच्या सुलतानानें कबूल केलें आहे.

ट्रान्सवाल ह्या देशांत सोने व हिरे ह्यांच्या खाणी आहेत. मॉरिशस वेटांत उत्तम प्रकारची साखर तयार होते.

धर्म व राज्यरूति.—आफ्रिकेच्या उत्तरेकडील लोक बहुधा मुसलमान आहेत. हवशी देशांत काहीं इस्लाम व काहीं ख्रिस्ती धर्म आहे. परंतु तेथील लोक दुराचारी आहेत. दक्षिण आफ्रिकेंत काळे, जाड ओंठाचे, व लॅन्करीसारख्या केंसांचे शिद्दी व हॉटॅंटाट लोक असून त्यांस धर्म ह्मणून फारसा नाही. राज्यांत काहींच बंदोबस्त नसून सर्व ठिकाणीं दांडगाई व पुंडावे आहेत.

आफ्रिकेंतील मुख्य मुख्य शहरें.

उत्तर आफ्रिकेंतील.—(इजिप्त) कैरो, अलेक्झांड्रिया, रोसेटा, डॅमिटा, सुएझ, कोझीर इ०; (न्यूविया) सेनार, खारटम्, शेन्डी, डोंगोला इ०; (बाबरी संस्थानें) त्रिपोली, ट्यूनिस्, कैरवन्, अल्जीयर्स, कान्स्टॅन्टिना; बोना, ट्रेमेझन्, मोरोक्को, मेक्किझ, फेझ, तांजिर इ०.

पश्चिम आफ्रिकेंतील.—(सेनिग्यांबिया) फोर्ट सेंट लुई, बाथस्ट, फ्रीटौन; (अपर गिनी) मॉनरोविया, केप कोस्टकॅसल्, ल्यागाँस्, अबोमे, बेनिन्; (लोअर गिनी) सेंट साल्वादोर, सेंट पॉल डि लॉएन्डा, बेंग्वेलो इ०; (हाटॅंटाट) वारमेन.

दक्षिण आफ्रिकेंतील.—(केप कॉलनी) केप टौन्, पोर्ट इलिजाबेथ, ग्र्याहॅम्स टौन्, किंग् बुइलियम्स टौन्; (प्रिक्वालॅंड) किंवर्ले; (काफरारिया) बटरवर्थ, शॉबरी; (नेटल्) पिटर मारित्स्वर्ग, पोर्ट नेटल्; (ऑरेंज फ्री स्टेट) ब्लूमफोन्टीन्, फिलिपोलिस्; (ट्रान्सवाल) प्रीटोरिया, पॉट्सचेफ्स्ट्रॉम.

पूर्व आफ्रिकेंतील.—(सोफाला) सोफाला, किलिमाने; (मोज्झाबिक्) मोज्झाबिक्; (झांजीबार) झांजीबार, मोम्बाझ; (सोमाली लोकांचा देश) बरबेरा; (ग्या० देश) जीला इ०.

मध्य आफ्रिकेंतील.—(सौडन) टिवकटु, सेगो, बुसा, कूका, सोकोटो, फंडा, कोबी इ०. (द० मध्य आफ्रिका) लिन्यांटी, कुरुमान उर्फ लाताकू, कोलेबॅंग इ० आहेत.

अमेरिका.

अमेरिका खंडाचे दोन मोठे भाग आहेत; त्यांस उत्तर अमेरिका व दक्षिण अमेरिका असें ह्मणतात.

१ उत्तर अमेरिका.

भर्यादा.—उत्तरेस, आर्टिक् महासागर; पश्चिमेस, पासिफिक् महासागर व बेहरिंगची सामुद्रधुनी; दक्षिणेस, पासिफिक् महासागर व पनामाची संयोगीभूमि व पूर्वेस कारिवियन समुद्र व अट्लान्टिक् महासागर.

क्षेत्रफळ व लोकसंख्या.—क्षेत्रफळ सुमारे ८७,७०,००० चौ-
रस मैल व लोकसंख्या सुमारे ६ कोटि आहे.

राजकीय विभाग अथवा देश.

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें.
१ कानडाचें राज्य (ब्रिटिश अमेरिका.)	ओटावा.	ओटावा नदीवर.
२ युनायटेड स्टेट्स्.	वाशिंग्टन्.	पोटोमॅक नदीवर.
३ मेक्सिको.	मेक्सिको.	टेझुक्युको सरोवरावर.
४ सेंट्रल(मध्य)अमेरिका.

१ ह्यांत क्विबेक्, आंटारियो, न्यू ब्रन्सविक, नोव्हास्कोशिया, मानिटोवा, प्रिन्स एडवर्ड आयलंड व ब्रिटिश कोलंबिया असे ७ मुख्य प्रांत आहे.

२ ह्यांत ३७ संस्थानें व १२ प्रांत आहेत. ह्या खंडाचे वायव्य-
कोनाकडील प्रदेश “रशियन अमेरिका (अलास्का)” पूर्वी रशियाचे
ताब्यांत होता तो आतां ह्या राज्यास सामील केला आहे.

३ हें लोकसत्तात्मक राज्य असून त्यांत २७ संस्थानें व २ प्रांत आहेत.

४ ह्यांत ग्वाटिमाला (राज० न्यूग्वाटिमाला), हांड्युरास (राज०
कोमागाग्ने), सान्साल्वादोर (राज० सान्साल्वादोर) निका-
राग्ने (रा० मानाग्ने), व कास्तारिका (रा० सन्जोशा) अशीं
पांच लोकसत्तात्मक; व इंग्लिशांचें ब्रिटिश हांड्युरास (रा० बेलिझ)
मिळून ६ आहेत.

बेटे.—ग्रीनलंड, ब्रिटिश अमेरिकेच्या ईशान्येस आहे. हें डेन्मार्काचे ताब्यांत आहे. न्यू फाउंडलंड (राज० सेंट् जोन्स), अँटिकोस्टी, प्रिन्स् एडवर्ड, केप ब्रेटन्, लाब्राडोरच्या दक्षिणेस; बर्म्युडा बेटे, युनायटेड् स्टेट्स्च्या पूर्वेस; वेस्ट इंडिया बेटे (ब्रिट वाहमा, न्यू प्रॉविडेन्स्, सान्साल्वादोर, क्यूबा, जमेका, हैटी, पोर्टोरिको, त्रिनिदाद, बार्बेडोज्, मार्टिनिक्, ग्वाडालूप, इ०) युनायटेड् स्टेट्स् व दक्षिण अमेरिका ह्यांच्यामध्ये; व्हान्कोव्हर व क्वीन्स चार्लोटि, ब्रिटिश अमेरिकेच्या पश्चिमेस; प्रिन्स् ऑफ वेल्स, सिट्का व अल्यूशियन बेटे, अलास्काचे दक्षिणेस; पॅरि बेटे, बॅन्क्स लँड, प्रिन्स ऑलवर्ट लँड, आणि कॉकवर्न बेटे, ब्रिटिश अमेरिकेच्या उत्तरेस.

द्वीपकल्पे.—लाब्राडोर आणि नोवास्कोशिया, ब्रिटिश अमेरिकेचे (कानडाचे) आग्नेयीस; फ्लॉरिडा, अट्लान्टिक् महासागर व मेक्सिकोचे आखात यांचेमध्ये; युक्राटन्, मेक्सिकोचे आखात व कारीबियन समुद्र यांचेमध्ये; ओल्ड (खालचा) क्यारिबोनिआ, पॅसिफिक् महासागर व क्यारिबोनिआ यांचेमध्ये; व अलियास्का, अमेरिकेचा खंडाचे वायव्य कोनास.

संयोगीभूमि.—टेहॉटेपिकची, मेक्सिकोचे आखात आणि पॅसिफिक् महासागर यांचेमध्ये; पनामाची, मध्य अमेरिका व दक्षिण अमेरिका यांस जोडते.

भूशिरें.—फेअरवेल, ग्रीनलंडच्या दक्षिणेस; चडले आणि चार्लस्, लाब्राडोरच्या पूर्वेस; रेस, न्यूफाउंडलंडच्या आग्नेयीस; सेबल, नोवास्कोशियाचे नैर्ऋत्येस; हॅटरास्, युनायटेड् स्टेट्स्च्या पूर्वेस; टॅन्चा (सेबल) फ्लॉरिडाचे दक्षिणेस; क्यारोची, युक्राटनचे उत्तरेस; ग्रॅन्डिअस एडिऑस, हॉन्ड्युरासचे पूर्वेस; सेंट लुकस्, क्यारिबोनिआचे दक्षिणेस; प्रिन्स ऑफ वेल्स, अलास्काचे पश्चिमेस.

१ ह्याचे ४ समुदाय आहेत—१ वाहमा बेटे, २ ब्रेटर अंटिलिस्, ३ लेसर अंटिलिस् (वाऱ्याकडची बेटे) व ४ लीवर्ड आयलंड (वाऱ्यासमोरची बेटे). ह्या ४ समुदायांतील पुढें कंसांत लिहिलेलीं बेटे आहेत.

आखातें व उपसागर.—बाफिनचा उपसागर, ग्रीनलंडच्या वायव्येस; ब्रूयियाचें आखात व हडसनचा उपसागर, ब्रिटिश अमेरिकेच्या उत्तरेस; जेम्सचा उप० हडसन उपसागराच्या दक्षिणेस; लॉरेन्सचें आखात, त्रि० अमे० व न्यूफाउंडलंड ह्यांच्यामध्ये; फंडीचा उप० नोवास्कोशिया व न्यूब्रन्स्विक यांच्यामध्ये; चेसापिकचा उप० युनाय० च्या पूर्वेस; फ्लोरिडाचें आ० युनाय० व बाहमा बेटें यांच्यामध्ये; मेक्सिकोचें आ० युनाय० च्या दक्षिणेस; क्यूपेचीचा उप० मेक्सिकोच्या किनाऱ्यावर; हांड्युरासचा, मध्य अमेरिकेच्या किनाऱ्यावर; क्यारिबिआनचा आखात मेक्सिकोच्या पश्चिमेस; क्वीनचारलोटी साउंड व जॉर्जियाचें आखात, वांकोव्हर बेटें व ब्रिटिश अमेरिका ह्यांच्यामध्ये.

सामुद्रधुन्या व समुद्र.—डेविसची सामुद्रधुनी, अट्लंटिक महासागर व बाफिनचा उपसागर ह्यांस जोडते; ल्यांकॅस्टर साउंड, बारोस्ट्रेट (सामुद्रधुनी) मेलविली साउंड आणि बॅक्सस्ट्रेट, बाफिनच्या उप० च्या पश्चिमेस; स्मिथ साउंड, केनेडी चॅनल (खाडी), व रोबसन चॅनल, बाफिनच्या उत्तरेस; हडसनची सामु० अट्लंटिक महा० व हडसनचा उप० ह्यांस जोडते; बेलिआईलची सामु० न्यूफाउंडलंड व लाब्राडोर ह्यांच्यामध्ये; बेहरिंगची सामु० उत्तर अमेरिका व एशिया ह्यांच्यामध्ये, जूअॅन् डि फ्युकाची सामु० व्हॅन्कोवर बेटें आणि युनाय० ह्यांच्यामध्ये; कारीबियन् समुद्र, वेस्ट इंडिज बेटें आणि दक्षिण अमेरिका ह्यांच्यामध्ये.

पर्वत.—(१) **रॉकी पर्वताची ओळ.**—मेक्यंझी नदीपासून मध्य अमेरिकेंत निकाराग्वा सरोवरापर्यंत पसरली आहे. यांतील मोठमोठे पर्वत, ब्राउन व हूकर हे सॅस्कॅचिवान नदीच्या उगमाजवळ; फ्री माउन्ट्स पीक, लॉग्स पीक आणि बिग्हॉर्न, युनायटेड स्टेट्समध्ये. ओरिझाबा आणि पोपोक्याटेपेट्ल हे दोन ज्वालामुखी पर्वत मेक्सिको देशांत; आणि आग्नुया, ग्वाटिमालामध्ये.

(२) **पासिफिक पर्वताची ओळ.**—अलास्कापासून ओल्ड क्यारिबिआनपर्यंत गेली आहे. यांतील मोठमोठे पर्वत, सेंट

इलिआस् व माउंट फेअरवेदर अलास्काचे किनाऱ्यावर; सेंट हेलेन्स्, कोलंबियाचे उत्तरेस; आणि हूड व जेफरसन, कोलंबियाचे दक्षिणेस.

(३) अपालाचेन अथवा अलेघानी पर्वताची ओळ.- युनायटेड स्टेट्स्च्या पूर्वेस आहे. याचें उंच शिखर वाशिग्टन् न्यूहॅमशायरमध्ये आहे.

नद्या.

१ अट्लान्टिक् महासागरास मिळणाऱ्या.

नदीचें नांव.

त्यावरचीं शहरे.

सेंट लॉरेन्स्.....	कीबेक, मॉन्ट्रील, किंग्स्टन्, टोरोन्टो, हॅमिल्टन्, क्लेव्हलँन्ड, डेट्रॉइट्, चिक्यागो.
ओटावा	मॉन्ट्रील, ओटावा.
मॅसॅचुसेट्स् वे ...	पोर्टलँन्ड, बोस्टन्.
नॅरगनसेट् वे ...	प्रॉविडन्स्.
हडसन्	ब्रुकलिन्, न्यूयॉर्क, आलबनी.
डेलॉव्हेअर	फिलाडेल्फिया, ट्रेन्टन्.
चेसापिक् वे	अॅनापोलिस्, बाल्टिमोअर.
पोटोमेक्.....	वाशिग्टन्.
जेम्स् (रिव्हर).	रिचमंड.
क्यारोलिनाचा दक्षिण किनारा	} चार्ल्स्टन्.

२ मेक्सिकोच्या आखातास मिळणाऱ्या.

अलाबामा	मोबाइल, मांटगॉमरी.
मिसिसिपी	न्यूआर्लियन्स, सेंटलुई.
अरक्यान्सस्.....	लिट्ल रॉक.
ओहिओ.....	लुईव्हिले, सिन्सिनेटी, पिट्स्बर्ग.
मिसौरी	आल्टन्, जेफरसन.
इलिनॉइस्	सिंप्रगफिल्ड्.
कोलोरेडो	ऑस्टिन.

२५१-२० (११) **संस्कृत**
रिओग्र्याडी ... मॅटामोरॉस, सॅन्टाफे.

मेक्सिकोचे पूर्व किनाऱ्यावर. } टॅम्पिको, व्हेराक्रुझ, मेरिडा.

३ पासिफिक् महासागरास मिळणाऱ्या.

मेक्सिकोचा पश्चिम किनारा. } टेहॉन्टेपिक्, अँक्यापुल्को, मेझट्ल्यान.

सॅक्रॅमेन्टो सॅन्फ्रॅन्सिस्को, सॅक्रॅमेन्टो.

कोलंबिया पासिफिक् सिटी, ऑरेगॉन्.

जुअँन्डिफ्यूकाची सामुद्र. } व्हिक्टोरिया.

फ्रॅञ्जर न्यू वेस्टमिन्स्टर.

४ आर्टिक् महासागरास मिळणाऱ्या.

मेकॅन्झी फोर्ट मॅक्फर्सॉन्, फोर्ट नॉर्मन्, फोर्ट सिम्प्सॉन्.

चर्चिल् फोर्ट नेल्सन्.

नेल्सन् व सॅस्काचिवान } फोर्ट यॉर्क, फोर्ट ग्यारी, कंबर्लॅंड हौस.

आल्बनी फोर्ट आल्बनी.

सरोवरे—ओन्टेरियो, एरि, व्हॉरॉन्, मिचिगॉन् आणि सुपीरिअर हीं कानडा व युनायटेड् स्टेट्स् ह्यांच्यामध्ये; विनिपेग, विनिपेगस्, मॅनिटोबा आणि वुड्स् हीं सरोवरे सॅस्क्याचिवान नदीच्या (बेसीन) थडीमध्ये; ग्रेट बेअर, ग्रेट स्लेव्ह, अथाबास्का आणि लेसरस्लेव्ह हीं मेकॅन्झी नदीवर; ग्रेट सॉल्टलेक (सरोवर) युनायटेड् स्टेट्स् मध्ये; चपाला सरोवर, मेक्सिकोमध्ये; आणि निकाराग्वा, सेंट्रल (मध्य) अमेरिकेंत.

धर्म व राज्यरीति.—पूर्वी अमेरिका खंडांत मूळचे राहणारे (इन्डियन्) लोक मात्र रहात असत. परंतु हें खंड इ० स० १४९२ त कोलंबसानें शोधून काढिलें; त्या वेळेपासून तेथें युरोपांतील लोकांच्या

१ हा पारिग्राफ उत्तर व दक्षिण अमेरिका ह्या दोन्ही भागांस लागू आहे.

वसाहती पुष्कळ हौऊं लागल्यामुळें तेथील मूळच्या इंदियन लोकांची वस्ती अगदीं कमी कमी होत गेली. कानडा व युनायटेड स्टेट्स् या देशांत वसाहत करणारे लोक इंग्लिश असून ते प्रॉटेस्टन्ट मताचे आहेत व ते इंग्लिश भाषा बोलतात, बाकी अमेरिकेच्या इतर भागांत जाऊन राहिलेले लोक स्पॅनिश व पोर्तुगीज असून ते रोमन क्यथोलिक मताचे आहेत. अमेरिकेंतील बहुतेक देशांत लोकसत्तात्मक राज्ये आहेत.

व्यापाराचे जिन्नस.—कानडा देशांतून धान्य, लांकूड, मासे, कातडी, लोकर इ०; युनायटेड स्टेट्स् मधून कापूस, तंबाखू, धान्य, तांदूळ इ०; मेक्सिको मधून रुपें, तांबें, किरमिजी दाणा, नीळ, कातडी, महागनी वगैरे लांकूडे इ०; सेंट्रल (मध्य) अमेरिकेंतून नीळ, किरमिजी दाणा, बुंद इ०; व वेस्ट इंडिया बेटांतून साखर, बुंद, तंबाखू, सुंठ, कापूस वगैरे; हे जिन्नस परमुलूखास जातात. ह्यांशिवाय कानडा देशांतील ब्रिटिश कोलंबिया प्रांतांत मोठमोठ्या सोन्याच्या खाणी आहेत. युनायटेड स्टेट्स् मधील वरजिनिया प्रांतांतील तंबाखू व जॉर्जिया व कारोलैना येथील कापूस व तांदूळ हे जिन्नस अतिउत्तम अशी प्रसिद्धि आहे. क्यालिफोर्निया व त्याचे जवळील संस्थानांत सोने पुष्कळ सांपडतें. दगडी कोळसे, लोखंड व मातीचें तेल वगैरे जिन्नस पुष्कळ संस्थानांतून सांपडतात.

उत्तर अमेरिकेंतील मोठमोठीं शहरे.

कानडा देशांतील.—टोरांटो, किंग्स्टन, लंडन, ओटावा, क्विबेक्, मॉंट्रील, फ्रेड्रिकटन, सेंट्जॉन, हॅलिफॅक्स, पिक्टौ, चारलोटि टौन, न्यू वेस्टमिन्स्टर, व्हिक्टोरिया, सेंट् जॉन्स, हॅमिल्टन इत्यादि.

युनायटेड स्टेट्स् देशांतील.—पोर्टलंड, बोस्टन, प्रॉविडन्स, न्यूहेवन, न्यूयार्क, आल्बनी, बफेलो, क्लेव्हलॅन्ड, ब्रुक्लिन्, फिलाडेल्फिया, पिट्स्वर्ग, बाल्टिमोर, वॉशिंगटन, रिचमंड, चार्ल्स्टन, केंब्रिज, साव्हॅना, मोबाइल, मॉंटगॉमरी, न्यू ऑर्लियन्स, लुइव्हिलि, सिन्सिनेटि, चिक्यागो, सेंट लुई, गालव्हेस्टन, सॅन् फ्रॅन्सिस्को, साक्रामेंटो व न्यूआर्खेंजल इत्यादि.

मेक्सिको देशांतील.—मेक्सिको, मॅटामोरास, साल्टिलो, क्वेरिटेरो, सॅन् लुई, पोटोसि, प्युब्ला, व्हेराक्रुझ, टॅम्पिको, अँक-पुल्को, ग्वाडालाक्झारा, मेरिडा, क्यांपेची, टेहांटेपिक्, मोरेलिया इत्यादि.

सेंट्रल अमेरिकेंतील.—न्यूग्वाटिमाला, सेंट साल्वादोर, ट्रिग्विलो, लिऑन्, सॅन्जोसे, बेलिझ, न्यूसान्, निकाराग्वा, मॅनाग्वा, ग्रेटाउन, ब्लूफील्ड्स् इत्यादि.

वेस्ट इंडिया बेटांतील.—हॅवना, सॅन्टिअॅगो, मॅटांझास्, नासाऊ, किंग्स्टन्, पोर्ट रिपब्लिकन्, केम हेटीन्, सेंट् डोमिंगो, सॅन्जुअॅन्, सेंट् जॉल, ब्रिजटौन् इत्यादि.

दक्षिण अमेरिका.

मर्यादा.—उत्तरेस कारिबियन समुद्र; पश्चिमेस पासिफिक् महासागर; दक्षिणेस अन्टार्क्टिक महासागर; व पूर्वेस अटलांटिक् महासागर.

क्षेत्रफल व लोकसंख्या.—क्षेत्रफल सुमारे ७०,२८,००० चौ० मै० व लोकसंख्या सुमारे २,७०,००,००० आहे.

राजकीय विभाग अथवा देश.

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें.
१ कोलंबिया.	बोगोटा.	सॅन् फ्रॅन्सिस्को नदीवर.
२ वेनिजुएला.	काराकास.	उत्तर किनाऱ्यावर.
३ इक्वेडोर.	क्विटो.	एस् मरेलडॉस् नदीवर.
४ ग्वायना.		
१ ब्रिटिश ग्वायना.	जॉर्ज टौन.	डेमेरारा नदीवर.
२ फ्रेंच ग्वायना.	कायेनी.	कायेनी बेटांत.
३ डच ग्वायना.	पारामारिबो.	सुरिनाम नदीवर.
५ ब्राझिल.	रिओदेजानैरो.	पूर्व किनाऱ्यावर.
६ पेरू.	लिमा.	पश्चिम किनाऱ्यावर.

१ सर्व देशांत लोकसत्तात्मक राज्ये आहेत.

देशाचें नांव.	राजधानी.	कोठें आहे तें.
७ बोलिव्हिया.	चक्सिका.	पिल्कोमेयो नदीवर.
८ चिली.	सॅन्टिअॅगो.	मॅपोचो नदीवर.
९ आरजेन्टैन कान्फेडरेशन् ऊर्फ लाप्लाटा.	व्युनॉस् एरिस्.	रिओप्लाटा नदीवर.
१० पाराग्वे.	असनशियन्.	पाराग्वे नदीचे कांठीं.
११ युराग्वे.	मांटोविडिओ.	रिओप्लाटानदीचेमुखावर.
१२ पाटागोनिया.	पंटा एरिनास्.	मागेलन्चे सामुद्रधुनीवर.

बेटें.—ग्यास्पेगॉला बेटें, इक्वेडोरच्या पश्चिमेस; चिंचा बेटें, पेरू देशाच्या पश्चिमेस; जुअॅन्फरनांडिझ, चिलि देशाच्या पश्चिमेस; चिलोई आणि वेलिंगटन् हीं पाटागोनियाचे पश्चिमेस; टेराडेल्फ्यूएगो, पाटागोनियाचे दक्षिणेस; आणि फॉकलंड बेटें, पाटागोनियाचे पूर्वेस.

संयोगीभूमि.—पनामा अथवा डारिन्ची संयोगीभूमि, उत्तर अमेरिका व दक्षिण अमेरिका ह्यांस जोडते.

भूशिरें.—केप सॅन्फ्रॉन्सिस्को, इक्वेडोरच्या पश्चिमेस; ब्लॅको, पेरू देशाच्या पश्चिमेस; केप हॉर्न, टेरा डेलफ्यूएगोच्या दक्षिणेस; सॅन् अँटोनियो, व्युनॉस्एरिस्च्या पूर्वेस; सेंट् थॉम, ब्रॅन्को, व सेंट् रोक हीं ब्राजिलच्या पूर्वेस; आणि प्वाँइट् ग्यालिनास, कोलंबियाचे ईशान्येस.

समुद्र, आखातें व उपसागर.—कारिवियन् समुद्र, दक्षिण अमेरिका व वेस्ट इंडिया बेटें ह्यांच्यामध्ये; दारिन्चें आखात, न्यूग्रानडा (कोलंबिया) चे किनाऱ्यावर; माराकेबोचें आ० वेनिजुएलाचे किनाऱ्या०; अमेझॉनची खाडी व ऑल्सेंट्सुचा उपसागर, ब्राजिलच्या किनाऱ्यावर; लाप्लाटाची खाडी, आरजेन्टाइन कॅन्फेडरेशन् व युराग्वे ह्यांच्यामध्ये; ग्वायाकिलचें आखात, इक्वेडोरच्या पश्चिमेस; पनामाचा उपास० पासिफिक् महासागरांत कोलंबियाचे वायव्येस; व रिओप्लाटाचें आखात, व्युनॉस् एरिस् व युराग्वे ह्यांच्यामध्ये.

१) हा देश चिलीचे ताब्यांत आहे.

सामुद्रधुन्या.—मॅगेलनची सामुद्रधुनी, पाटागोनिया व टेराडेल्फ्यूएगो ह्यांच्यामध्ये; व लेमेअरची सामुद्रधुनी, टेराडेल्फ्यूएगो व स्टेटन् बेट ह्यांच्यामध्ये.

पर्वत.—अँडिस् पर्वतांची ओळ सेंट्रल अमेरिकेपासून दक्षिण अमेरिकेचे पश्चिम भागांतून थेट दक्षिण टोंकापर्यंत गेली आहे. ह्यांत पर्वत आहेत ते:—चिचोरॅझो, कोटोपॅक्झि व अँटिसाना हे इक्वेडोर देशांत असून शेवटचे दोन ज्वालामुखी आहेत. नॉट ऑफ ह्युयान्युको, पॅस्को व नेव्हेडाडी सॅसाग्यूआंका हे पेरू देशांत; सोराटा, चुक्किबांबा व इलिमानी हे बोलिव्हिया देशांत; व अकोकाग्वा हा चिली देशांत आहे. सोराट, अँडिस पर्वताचें सर्वांत उंच शिखर आहे.

नद्या.

१ कारिवियन् समुद्रास मिळणाऱ्या.

नद्यांची नांवां.

त्यांवरचीं शहरें.

मॅगडालेना	मॉम्पोक्स, बोगोटा.
कॉका	अँटिओक्विया, मेडेलिन्, पॉपेअॅन.
ग्रानडाचा	} काटॅजेना.
उत्तर किनारा.	
वेनिजुएलाचा	} माराकेबो, काराकास, क्युमाना.
किनारा.	

२ अट्लान्टिक् महासागरास मिळणाऱ्या.

ओरिनोको	सेंट थॉमस् अथवा अँगस्चुरा.
ग्वायनाचा	} जॉर्ज टौन्, पारामारिबो, कायेनी.
किनारा.	
अमेझॉन् ...	सांटोरम्, ऑलिव्हेंका, क्याक्झामारका, ग्वामाचुको.
मडीरा ...	क्रेटो, बालसामो.
रिओनिग्रो ...	बारा अथवा मानाओस्.
यूक्याली ...	कुझ्को.
ह्युआलागा ...	ह्युअँन्यूको, पास्को.

टोर्केन्टिन्स ... पारा अथवा वेलेम, क्यामेटा.

आराग्वे गोअँझ अथवा विहलाबोआ.

ब्राझिलचा पूर्व } मॅरानहो, पाराहिबा, सॅट् साल्वादोर, रिओ-
किनारा. } डिजॅनेरो.

पाराना मांटिविडिओ, व्यूनोंस् एरिस्, रोझारिओ, पाराना,
सान्टाफे, कारीन्टिस्.

युराग्वे व्यूनोंस एरिस्, लाक्रुझ.

सालाडो ... सान्टाफे, साल्टा.

पाराग्वे कॉरिन्टिस्, असन्शियन्.

पिल्कोमेयो ... असन्शियन्, चक्सिका, पोटोसी.

क्युआवा ... क्युआवा.

३ पासिफिक् महासागरास मिळणाऱ्या.

चिलीचा } व्हालिडविह्या, कन्सेप्शन, सॅन्टअंगो डि चिली, व्हाल-
किनारा. } पेरैझो, कोक्चो.

पेरूचा किनारा. अँरिका, अँरेक्विपा, क्यालँओ, लिमा, ट्रुक्विलो.

ग्वायाक्विलचें } टंबेझ, ग्वायाक्विल्.
आखात.

इसमरेलडास्. क्विटो.

पनामाचें आखात. पनामा.

सरोवरें.—माराकेबोचें सरोवर, वेनिजुएलामध्यें; टिटिकाका, पेरू व बोलिव्हिया यांच्यामध्यें; व डॉसपेटॉसचें सरोवर, ब्राझिलच्या आग्नेयीस आहे.

दक्षिण अमेरिकेंतील मोठमोठीं शहरें.

कोलंबियांतील.—बोगोटा, कार्टाजेना, पोर्टोबेलो, अँस्पिन्वॉल, चाप्रेस, पनामा इ०.

वेनीजुएलांतील.—काराकास, लाग्वेरा, क्युमाना इ०.

इक्वेडोर देशांतील.—क्विटो, ग्वायाक्विल्, क्युएन्काबो इ०.

ग्वायर्नांतील.—जार्ज टौन, पारामारिबो व कायेनी.

ब्राझील देशांतील.—रिओजनेरो, सॅट् साल्वादोर, परन्म्ब्यूको, मॅरानहॅम, पारा, सॅन्पॉलो.

पेरू देशांतील.—लिमा, क्यालाओ, ट्रुक्झलो, अयाक्यूचो, कश्को, अरेकिपा, प्यूनो इ०.

बोलिव्हियांतील.—चकिसाका, पाटोसी, कोचाबॉबा, लापाझ इत्यादि.

चिली देशांतील.—सॅन्टिअॅगो, व्हालपेरैझो, कन्सेप्शन, व्हालडिव्हिया इ०.

लाप्लाटा देशांतील.—व्यूनॉस् एरिस्, पाराना, कॉर्डोव्हा, मेंडोझा, रोझारिओ, सॅन्टाफे, कॉरिंटीज् इ०.

पाराग्वे देशांतील.—असनशन.

युराग्वे देशांतील.—युराग्वे.

पाटागोनिया.—पॅटा एरिनास्.

धर्म व राज्यरीति.—उत्तर अमेरिकेंतील धर्म व राज्यरीति पहा.

व्यापाराचे जिन्नस.—कोलंबियांत कापूस, नीळ, रबर; वेनिजुएलांत मुख्यत्वेकरून कापूस; इक्वेडोरमध्ये नारळ, रबर वगैरे; ग्वायनांत साखर, काकवी, दारू, बुंद, मिरची, मसाल्याचे पदार्थ, कापूस वगैरे; ब्राझिलमध्ये कापूस, साखर, मौल्यवान धातु, रत्ने वगैरे; पेरू देशांत सोरा, अलपाकाची लोंकर, धातु, रत्ने, वगैरे; बोलिव्हियांत रुपें, तांबें, कथील व दुसरे धातु, नारळ, बुंद; चिली देशांत रुपें, तांबें, गहू, कापूस, लोंकर इत्यादि; लाप्लाटा देशांत कातडी व चरबी; पाराग्वे देशांत चहा, तंबाखू व कातडी; युराग्वे देशांत कातडी, चरबी, हाडे व लोंकर इ०; हे व्यापाराचे जिन्नस आहेत.

ओशियानिया.

पासिफिक् महासागरांत जीं असंख्यात बेटें आहेत त्या सर्वास मिळून ओशियानिया असें नांव आहे. ह्या बेटांचे चार मोठे भाग केले आहेत ते येणेंप्रमाणें:—

१ मलायाशिया.
२ आस्ट्रेलेशिया.

३ मैक्रोनेशिया.
४ पोलिनीशिया.

क्षेत्रफळ व लोकसंख्या.-क्षेत्रफळ सुमारे ४५,००,००० चौ-
रस मैल व लोकसंख्या सुमारे तीन कोटि आहे.

वर लिहिलेल्या प्रत्येक भागाचें थोडथोडें वर्णन :—

१ मलायाशिया.

आशिया खंडाच्या आग्नेयी दिशेस पासिफिक् महासागरांत जीं
बेटें आहेत त्यांस मलायाशिया ह्मणतात. हा ओशियानियाचा वा-
यव्येकडील भाग आहे. ह्याचें क्षेत्रफळ सुमारे ७,८४,००० चौ.
मै. व लोकसंख्या सुमारे २,९०,००,००० आहे. ह्या बेटांत बहु-
तेक मलायी लोक राहतात. ह्यांत ७ मोठे समुदाय आहेत ते :—

१ संडा बेटें (सुमात्रा व जावा बेटें.) २ बोर्नो; ३ सेलि-
बिस बेटें बोर्नोच्या पूर्वेस; ४ मोलक्का उर्फ मसाल्याची बेटें, से-
लिबीस व न्यू गिनी ह्यांच्यामध्ये; ५ संगिवरु बेटें, सेलिबीसच्या
समुद्रांत; ६ सुलूआर्किपेलेगो बेटें, बोर्नो व फिलिपाइन बेटें ह्यां-
च्यामध्ये; ७ फिलिपाइन बेटें (लूझोन व मिडानाओ बेटें) मला-
याशियाचे ईशान्येस.

ह्यांतील मुख्य शहरे.—(संडा बेटें) पादांग, बेन् कूलेन, अ-
चीन, बाटाविया; (बोर्नो) बोर्नो; (सेलिबीस) मेनादो, म-
क्कासर; (मोलक्का) अंबोयना; (फिलिपाइन) मानिला इत्यादि आहेत.

२ आस्ट्रेलेशिया.

हा ओशियानियाचा नैर्ऋत्येकडचा भाग असून आफ्रिका आणि
दक्षिण अमेरिका ह्यांच्यामध्ये आहे. ह्याला दुसरें नांव मेलाने-
शिया असें आहे.

ह्यांत मोठमोठीं बेटें आहेत तीं :—

आस्ट्रालिया, तासमानिया, न्यू झीलंड, न्यू गिनी, न्यू ब्रिटन्,
न्यू आयर्लंड, न्यू हॅनोव्हर, अडमिरल्टी बेटें, सालोमन बेटें, व्हीन्-
चारलोटी बेटें, न्यू हेब्रिडाज्, फीजी बेटें, न्यू क्यालेडोनिया, नॉर-

१ ह्यासच पूर्वेकडील द्वीपसमूह ह्मणतात.

फोक बेटें, आकलंड् बेटें इ०. ह्यांपैकीं पहिलीं तीन इंग्लिश लोकांचीं आहेत, त्यांचें थोडयोडें वर्णन देतां :—

१ आस्ट्रालिया.—(महाद्वीप) हें बेट पूर्वेकडील 'द्वीपकल्पाच्या ओमेयीस फार लांब आहे व पृथ्वीमध्ये सर्वांत मोठें आहे.

ह्याचे वसाहतीचे मानानें ५ भाग झाले आहेत:—१ न्यू साउथ-वेल्स (राज० सिडनी); २ वेस्ट (पश्चिम) आस्ट्रालिया (राज० पर्थ); ३ साउथ (दक्षिण) आस्ट्रालिया (रा० आडलेड); ४ व्हिक्टोरिया (रा० मेलबोर्न); व ५ क्वीन्सलँड् (राज० ब्रिसबेन).

भूशिरे.—उत्तरेस, केप यार्क; पूर्वेस, सॅन्डिकेप; आमेयीस, केप हावे, दक्षिणेस, विल्सन प्रॉमॉन्टरी; पश्चिमेस, नॉर्थ वेस्ट केप (वायव्य केप).

पर्वत.—लिवरपूल पर्वताची ओळ व ब्ल्यू पर्वत, न्यू साउथवेल्समध्ये; ऑस्ट्रेलियन आल्पस् पर्वत, व्हिक्टोरिया प्रांतांत; गॉलर व स्टुवर्ट पर्वतांच्या ओळी, साउथ आस्ट्रालिया प्रांतांत; मरचिसन पर्वत, पश्चिम आस्ट्रालियांत; व करनारव्हान् पर्वताची ओळ, क्वीन्सलँड् प्रांतांत आहे.

आखातें आणि उपसागर.—उत्तरेस, मेलव्हिलचा उपसा० व कारपेन्डेरियाचें आ०; पूर्वेस, शेल्वर्नचा उप०, मोरेटनचा उप०, पोर्ट मॅक्कारी, व पोर्ट जॅक्सन्, पोर्ट फिलिप, पोर्टलंडचा उप० व किंग् जॉर्ज साउंड; पश्चिमेस, फ्लिडर्सचा उप० व ग्रेट आस्ट्रेलियन वाइट (उपसागर).

सरोवरे.—टॉरेन्स, गेर्डनर व व्हिक्टोरिया अथवा अलेक्झांड्रिया हीं दक्षिण आस्ट्रेलियामध्ये आहेत.

समुद्र.—कॉरल (पोंवळ्यांचा) समुद्र, आस्ट्रेलियाचा ईशान्य किनारा आणि सालोमन बेटें ह्यांच्यामध्ये आहे.

नद्या.—आस्ट्रेलियांत मोठी नदी सुरे ही आहे. हिला मुरंबिडगी, ल्याकल्यान् व दार्लिंग् ह्या नद्या मिळतात. किन्स ल्यांडमध्ये फ्लिडर्स, गिलवर्ट, मिचेल, डॉसन् व बरनेट ह्या आहेत.

मुख्य शहरे.—न्यू साउथ वेल्समध्ये सिडनी, पारामाटा, न्यू

कॅसल, मेट् लंड् व वाथस्ट् इ०; विहक्टोरियांत मेलबोर्न, गीलांग्, बालारट्, सॅन्ड हर्ट्, क्यासलमेन इ०; दक्षिण आस्ट्रा० मध्ये अ-डेलेड, कूरिंगा इ०; प० आस्ट्रा० मध्ये पर्य, फ्रीमॅन्टल् इ०; क्वीन्स लॅंडमध्ये त्रिसवेन; हीं आहेत. ह्या वेटांत व्यापार मोठा चालतो. सोनें, तांबें, कथील, शिसें, कापूस, साखर, धान्य वगैरे परमुलुखास जातात.

२ तासमानियाः—हें वेट आस्ट्रेलियाचे दक्षिणेस १२९ मैलां-वर आहे.

क्षेत्रफळ व लोकसंख्या.—क्षेत्रफळ सुमारें २६,२१५ चौ. मै. व लोकसंख्या सुमारें ९९,००० आहे.

विभागः—(१८) :—डॉरसेट्, कॉर्नवाल, ग्ल्यामरगॅन्, सॉमरसेट्, मन्मौथ, पॅत्रोक, बकिंगहॅम्, कॅट्, आरथर, मॉन्टगॉमरी, फ्रॅन्क्लिन, कॅबलॅड, लिंकॉन्, मॉन्टेगु, रसेल, वेलिंग्टन्, डेव्हटन्, आणि वेस्ट् मोर्लेड्.

भूशिरें.—वायव्येस, केप ग्रिम; व ईशान्येस केप पोर्टलॅंड.

द्वीपकल्पें.—पूर्वेस फ्रेसिनेटा व टासमान्.

पर्वत.—ब्रेन् लोमांड्, कॉर्नवालमध्ये; वेलिंग्टन्, बकिंगहॅममध्ये; व क्रेडल पर्वत लिंकनमध्ये.

नद्या.—उत्तरेस टामार; दक्षिणेस डरवेंट.

मुख्य शहरें.—होवार्ट टॉन्, व लान्सेस्टन्.

व्यापाराचा जिन्नस.—लौकर हा आहे.

३ न्यू झीलंड.—हें तासमानियाचे पूर्वेस ९०० मैलांवर आहे. ह्याचें क्षेत्रफळ सुमारें १,०६,२५० चौ. मै. व लोकसंख्या सुमारें २,५८,६६३ आहे.

ह्याचे मुख्य भाग तीन आहेतः—नॉर्थ (उत्तर) आयलंड्; साउथ (दक्षिण) आयलंड्; व स्तुवर्ट आयलंड्. या तीन भागांत आणखी नऊ प्रांत आहेतः—

नॉर्थ आयलंडमध्ये, १ आकलंड्, २ टारानाकी, ३ वेलिंग्टन्, ४ हॉक्सबे. साउथ आयलंडमध्ये ५ नेल्सन्, ६ मार्लबरो, ७ क्यां-

टरवरी, ८ ओटागो व ९ वेस्ट लँड्. आतां त्यांच्या ६३ कौन्ती केल्या आहेत.

भूशिरे.—नॉर्थ आयलंडमध्ये, उत्तर केप, केप ब्रेट्, पूर्व केप, केप पालिसर. साउथ आयलंडमध्ये, केप फेअरवेल, केप क्यांपबेल् व केप सांडर्स.

पर्वत.—माउंट कूक हा अतिशय उंच पर्वत साउथ आयलंडमध्ये आहे.

नद्या.—नॉर्थ आयलंडमध्ये वेकॅटो, वेरोआ; साउथ आयलंडमध्ये वैमी, व क्लुथा ह्या आहेत.

मुख्य शहरें.—ऑकलंड, न्यू प्लिमौथ, वेलिंग्टन्, नेपियर, ने-त्सन्, व्लेनहिम्, खाइस्टचर्च, डुनेडिन्, व होकिटिका. ह्या बेटांत व्यापाराचे जिन्नस लोंकर व सोने हे आहेत.

मैक्रोनेशिया.

हा ओशियानियाचा ईशान्येकडचा भाग आहे. ह्यांत पासिफिक् महासागरांतील पुष्कळ बेटांचे समुदाय आहेत, त्यांपैकी मुख्य आहेत ते:—

१ वॉनिन बेटें, जपानचे आग्नेयीस. २ लाद्रोन उर्फ मारि-आनी बेटें, फिलिपाईन बेटांचे पूर्वेस. ३ क्यारोलाइन व पेल्यू बेटें, न्यू गिनीचे ईशान्येस. ४ मारशल बेटें, क्यारोलाइन बेटांचे पूर्वेस. ५ गिलबर्ट बेटें. ६ सांडविच बेटें, लाद्रोन बेटें व लो-अर क्यालिफोर्निया यांच्यामध्ये.

क्षेत्रफळ व लोकसंख्या—क्षेत्र० सुमारें १०,००० चौ० मै० व लोक० सुमारें २,५०,००० आहे.

वरील समुदायांपैकी लाद्रोन बेटें स्पेनच्या ताब्यांत आहेत. मैक्रोनेशियांत हावाई हें बेट सर्वांत मोठें आहे. सांडविच बेटांत होनोलुलु हें मुख्य शहर आहे.

४ पोलिनीशिया.

हा ओशियानियाचा आग्नेयीकडचा भाग आहे. क्षेत्र० सुमारें

१२,००० चौ० मै० व लोक० सुमारें ३,००,००० आहे. पश्चिमे-कडून प्रारंभ केला असता पुढील आठ समुदाय त्यांत येतात:—

१ फीजी बेटें. २ सामोआ ऊर्फ नाविप्रोटर्स बेटें—फीजी बेटांचे ईशान्येस. ३ फ्रेंडली बेटें—फीजी बेटांचे आग्नेयीस. ४ कूक्स बेटें—फ्रेंडली बेटांचे पूर्वेस. सोसायटी बेटें—कूक्स बेटांचे ईशान्येस. ६ आस्ट्राल बेटें—सोसायटी बेटांचे दक्षिणेस. ७ लो आर्किपेलेगो बेटें—सोसायटी बेटांचे पूर्वेस. ८ मार्केसा बेटें—सोसायटी बेटांचे ईशान्येस.

ह्यांपैकीं सोसायटी, मार्केसा व लो आर्किपेलेगो पैकीं कांहीं बेटें फ्रेंचांच्या ताब्यांत आहेत.

भूगोलसंबंधी लक्षांत ठेवण्याजोगी माहिती.

भूगोलविद्येंत पृथ्वीचा आकार, महत्त्व आणि गति ह्यांचें, तसेंच तिचे स्वाभाविक व राजकीय विभाग ह्यांचें वर्णन केलेलें असतें.

पृथ्वी हा एक वाटोळा गोळा आहे. पृथ्वीचा आकार वाटोळा आहे, तरी केवळ वाटोळा नाही; तर नारिंगासारखा किंचित् दक्षिण व उत्तर दिशांकडे चपटा आहे.

पृथ्वी गोलाकार आहे ह्यास चार प्रमाणें आहेत. (१ लें) चंद्रग्रहणीं पृथ्वीची छाया चंद्रावर वाटोळी पडते. (२ रें) आपण जसजसें दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जावें तसतसें ध्रुव नक्षत्र उंच दिसू लागतें. (३ रें) लोक गलबतांत बसून नाळ फिरविल्यावांचून पृथ्वीला प्रदक्षिणा करून प्रथमतः निघालेल्या जागीं परत येतात. (४ थें) समुद्राच्या कांठीं उभें राहिलें असतां समोहून येणाऱ्या गलबताचें प्रथम शीड, नंतर मध्यभाग व शेवटीं खालचा भाग याप्रमाणें क्रमानें दिसू लागतात.

पृथ्वीचा परिघ, ह्मणजे घेर २४, ८९६ मैल आहे. आणि तिचा व्यास ७,९२५ मैल आहे. आणि तिचें क्षेत्रफळ सुमारें वीस कोटि चौरस मैल आहे. पृथ्वी ही ग्रह असून बुध, गुरु, शुक्र, ह्या ग्रहां-प्रमाणेंच अंतरिक्षांत आहे. तिला आकर्षणशक्तीवांचून दुसरा आधार नाही.

पृथ्वी स्थिर दिसते, पण स्थिर नाही. ती सतत फिरत असते. तिला वार्षिक आणि दैनंदिन अशा दोन गति आहेत. वार्षिक गति ह्यणजे पृथ्वीची सूर्याभोंवतीं एका वर्षांत प्रदक्षिणा होते ती; व दैनंदिन गति ह्यणजे पृथ्वी आपल्या आंसाभोंवतीं दर चोवीस तासांत एक वेळ फिरते ती. वार्षिक गतीमुळे ऋतु होतात; व दैनंदिन गतीमुळे दिवस आणि रात्र हीं होतात. पृथ्वी पश्चिमेकडून पूर्वेकडे लोटत फिरते, ह्यामुळे सूर्य, ग्रह व नक्षत्रे पूर्वेकडून पश्चिमेकडे जातात असें दिसते.

पृथ्वीवरील वृत्ते, कटिबंध वगैरे.

पृथ्वीच्या मध्यांतून गेलेली जी उत्तर दक्षिण कल्पित रेषा तिला पृथ्वीचा ओस ह्यणतात. तिच्या उत्तर टोंकास उत्तरध्रुव आणि दक्षिण टोंकास दक्षिणध्रुव ह्यणतात. भूगोलावर अनेक वृत्ते कल्पिली आहेत. ह्यणजे, भूमध्यवृत्त (विषुववृत्त), अयनवृत्त, ध्रुववृत्त, क्रांतिवृत्त, रेखांशवृत्त (याम्योत्तरवृत्त), अक्षांशवृत्त इत्यादि. प्रत्येक वृत्ताचे ३६० अंश, प्रत्येक अंशाच्या ६० कळा, व प्रत्येक कळेच्या ६० विकळा कल्पितात.

पृथ्वीच्या बरोबर मध्यभागावर पूर्वपश्चिम जें वृत्त कल्पितात त्यास भूमध्यवृत्त ह्यणतात. त्यालाच विषुववृत्त (मध्यरेषा) ह्यणतात. ह्या वृत्तानें भूगोलाचे बरोबर दोन भाग होतात. त्यांस उत्तरगोलार्ध व दक्षिण गोलार्ध असें ह्यणतात.

अयनवृत्त ह्यणजे भूमध्यवृत्तापासून समांतरानें उत्तरेकडे २३ $\frac{1}{2}$ अंशांवर एक वृत्त आणि दक्षिणेकडे २३ $\frac{1}{2}$ अंशांवर एक वृत्त अशीं दोन वृत्ते कल्पितात. त्यांत उत्तरेकडील तें कर्कवृत्त आणि दक्षिणेकडील तें मकरवृत्त.

ध्रुववृत्त ह्यणजे प्रत्येक ध्रुवापासून अलीकडे २३ $\frac{1}{2}$ अंशांवर एकेक वृत्त जें कल्पिलें आहे तें. त्या दोहोंपैकीं उत्तरेकडील तें उत्तर ध्रुववृत्त, आणि दक्षिणेकडील तें दक्षिणध्रुववृत्त. क्रांतिवृत्त ह्यणजे कर्कवृत्तापासून मकरवृत्तापर्यंत भूमध्यवृत्तास छेदून जाणारे जें एक तिर्कस वृत्त कल्पिलें आहे तें. ह्याच वृत्तावरून सूर्य फिरतोसा दिसतो; व ह्याच वृत्तावर सूर्याचे किरण लंबरेषेनें पडतात.

रेखांशवृत्त ह्यणजे भूमध्यवृत्तास व दोन्ही ध्रुवांस छेदून जाणजे दक्षिणोत्तर वृत्त कल्पितात तें. ह्या वृत्तांनहीं भूगोलज्ञे दोन भाग ह्यणजे पूर्व गोलार्ध व पश्चिम गोलार्ध असे होतात. हीं वृत्ते अनेक आहेत. त्यांस याम्योत्तर वृत्ते ह्यणतात. ह्यांवरच अक्षांश मोजतात.

अक्षांशवृत्ते ह्यणजे भूमध्यवृत्ताशीं समांतर अशीं ध्रुवापर्यंत अनेक वृत्ते कल्पितात तीं. ह्यांवरच रेखांश मोजतात.

भूमध्यवृत्तापासून प्रत्येक ध्रुवापर्यंत जे ९० अंश ते अक्षांश होत. त्यांत उत्तरेकडचे ते उत्तर अक्षांश आणि दक्षिणेकडचे ते दक्षिण अक्षांश.

रेखांशवृत्तांपैकीं जें वृत्त पहिलें ह्यणून मानिलें असेल त्या वृत्तापासून पूर्वेकडे जे १८० अंश ते पूर्व रेखांश. आणि पश्चिमेकडे जे १८० अंश ते पश्चिम रेखांश होत.

रेखांशवृत्ते सर्व सारखीं असतात. पण अक्षांशवृत्ते सर्व सारखीं नसतात. तीं भूमध्यवृत्तापासून ध्रुवापर्यंत लहान लहान होत गेलेलीं असतात.

पृथ्वीला पांच कटिबंध ह्यणजे पट्टे आहेत. एक उष्ण कटिबंध, दोन समशीतोष्ण कटिबंध आणि दोन शीत कटिबंध. त्यांत उष्णकटिबंध हा दोन अयनवृत्तांच्या मध्ये आहे. ह्यांत उष्णता फार असते. अयनवृत्तांपासून ध्रुववृत्तांपर्यंत दोन समशीतोष्ण कटिबंध. ह्यांत उष्ण व शीत मध्यम असतें. आणि ध्रुववृत्तांपासून ध्रुवांपर्यंत दोन शीत कटिबंध. ह्यांत शीत (थंडी) फार असते.

समाप्त.